

Mení sa poetika rozprávky

V dejinách Slovenska sa už viackrát prehodnocovali politické, spoločenské i kultúrne javy, preskupovali sa a menili hodnoty, „vyhadzovali“ sa mená aj ich nositelia. Spúšťačom zmien ešte donedávna boli obraty v ideológii a politickej sfére, dnes častejšie ide o ekonomický tlak, ekonomickú lobby s politickým tieňom v pozadí. A dodajme ešte – i slabnúca pamäť národa spojená s občianskou ľahostajnosťou. Iba tak sa totiž mohlo stať, že zo Slovenskej televízie takmer zmizol Večerníček, že sa prestali vyrábať krátke animované i celovečerné hrané rozprávky, že sa celkom zabudlo na 40. výročie vzniku najstaršej televíznej relácie pre deti – na už spomínaný Večerníček s odôvodnením, že aj tak ho nikto nepozera. Nebyť niekoľkých zdvihnutých prstov v podobe článkov v denníkoch (napr. v Sme M. Kernová, V. Malík, M. Žilková), možno by si slovenská kultúrna verejnosť ani nespomenula, že prichádza o ďalší prvok svojej kultúrnej tradície. Poukazovať na problémy spojené s Večerníčkom je dôležité aj preto, že tvorba pre deti – a to nielen televízna – sa mení od základov, nenadväzuje na osvedčené a odskúšané druhy umenia, často však nie z dôvodu prirodzeného vývoja a potreby inovácie, ale iba kvôli nezájmu kompetentných činiteľov. Odvolávanie sa na nezáujem neobstojí, pretože ešte vždy máme možnosť porovnávať sa so situáciou v Čechách, kde sa Večerníček dodnes teší veľkej obľube. Spomeňme aspoň galavečer, ktorý vysielala verejnoprávna Česká televízia na oslavu jeho jubilea. Na Slovensku sa žiadne oslavy nekonali, hoci slovenské krátke filmy boli kedysi významným vývozným artiklom. A tak možno iba súhlasiť so slovami výtvarníka a pedagóga na VŠMU V. Malíka: „Likvidáciu pôvodnej umeleckej tvorby, nielen animovanej, považujem za prejav pohrdania vlastnými kultúrnymi hodnotami a tradíciou, za prejav nekultúrnosti a v neposlednej miere za kultúrnu vlastizredu“ (tv-oko, príloha Sme, roč. 14,2005, č.37, s. VII).

K tvorbe STV za rok 2005 vlastne niet čo dodať. Situácia v porovnaní s rokom 2004 sa nezmenila, premyslená koncepcia vysielania pre deti a mládež neexistuje. Náhodilosť, mechanické zaraďovanie animovaných filmov rozličnej úrovne a odkazovanie detského príjemcu na tzv. rodinné programy typu reality show, to je obraz televíznej tvorby pre deti, o mládeži ani nehovoriac. Mladiství sa od detstva zbavujú možností na vlastný názor a pripravujú sa na kolektívnu identitu (stotožnenie sa so skupinou a jej názormi).

Ďalšia časť príspevku bude referenciou o potešujúcej skutočnosti, že okrem ľahostajnosti STV ku kultúrnym potrebám detí, ostatné inštitúcie aj v roku 2005 boli aktívne, a tak možno s radosťou konštatovať, že vzniklo niekoľko zaujímavých dramatických diel.

Rok 2005 sa niesol v znamení dvoch festivalov. Prvý sa konal v Močenku a išlo už o 13. ročník celonárodného festivalu kresťanského divadla Gorazdov Močenok. Ide o súťaž amatérskych divadiel, zväčša detských, ktoré obyčajne vedú učitelia a tí sú zároveň aj autormi textov a režisérmi divadelných predstavení. No prichádzajú sem aj také súbory, ktoré si získavajú meno na iných národných festivaloch, resp. v zahraničí. Ukazuje sa, že vedúci detských súborov radšej využívajú pohybové divadlo, pantomímu a tanec, než činohru. Naďalej trvá nedostatok dobrých textov pre detské divadlá. Hovorené slovo sa tak stáva iba doplnkom, nie nosným pilierom divadelnej hry. Z bežného priemeru v tomto roku vyčnievali dva súbory, ktoré sú známe aj z predchádzajúcich ročníkov. Prvý je rómsky a vedie ho rádová sestra Sr. Stellamaris. Detský divadelný súbor Čhave Kamoro zo Sniny uviedlo divadelnú kreáciu Priateľstvo, kde sa otvorila otázka sociálneho rozvrstvenia Rómov a ich možného spolužitia. Inscenáciu treba hodnotiť z viacerých hľadísk, nie iba z aspektu textu. Ten bol veľmi jednoduchý a 16 deťom umožnil pracovať s divadelným tvarom. Dôležité je pedagogické poslanie tohto divadelného diela, teda kresťansko-socializačno-divadelná misia sestry Stellamaris, ako to v hodnotení uviedla členka poroty Elena Bakošová. Pritom treba zdôrazniť, že vedúca súboru má dokonalé divadelné myslenie, takže vystúpenia rómskych detí poskytovali pôsobivý divadelný zážitok.

Druhý detský divadelný súbor Gašparko z Lendaku zaujal preto, že vedúca súboru Mária Buzáková dokáže pracovať s veľkým kolektívom detí (vyše dvadsať) a využiť vlastný námet so silnou etickou výpoveďou pod názvom Hľadanie. Práca vedúcej súboru vychádza z dramatickej výchovy a prvky tejto metódy úspešne aplikuje na nácvik divadelného diela. Je to už tretia generácia detí, ktoré absolvovali divadelný nácvik. Autorka i režisérka v jednej osobe stavia na prirodzenej tvorivosti detí a ich intelektuálnych a pohybových predpokladoch. V rozhovoroch s vedúcimi detských divadelných súborov sa ukazuje, že mnohí sa – v dôsledku nedostatku domácich divadelných textov – obracajú na české pramene, pravidelne uverejňované v časopise Tvorivá dramatika.

Nedostatok autorských textov sa pociťuje aj v bábkových divadlách, ktoré si vypomáhajú vlastnými autorskými predlohami, resp. prekladmi zahraničných divadelných scenárov. V súpise textov pre bábkové divadlá, ktorý pripravil Kabinet divadla a filmu SAV pre rok 2005, figuruje iba niekoľko pôvodných dramatických diel, väčšinu z nich tvoria dramatizácie klasických ľudových či umelých rozprávok (Sol' nad zlato, Dlhý, Široký a Bystrozraký v Bábkovom divadle v Bratislave, Osmijanko rozpráva v Starom divadle v Nitre atď.).

Z pôvodných textov zaujala práca Lenky Tomešovej Mikulášske čaro (Bábkové divadlo v Bratislave). Ide o účelovo napísanú príležitostnú hru k sviatku sv. Mikuláša. Zo skúsenosti

vieme, že práve menovaná téma je najviac sprofanovaná, znivelizovaná, často až na úroveň jarmočného vystúpenia. Tomešová prekvapila tým, že všetky informácie postavila na správne miesto. Anjela a čerta ako opozíciu detského správania obdarila humorom, zvedavosťou, nedočkavosťou. Prostredníctvom troch krátkych výstupov vysvetlila pôvod postáv sv. Mikuláča, deda Mráza i Santa Klauza a konanie všetkých zúčastnených postavila na dvoch kľúčových slovách – láska a obdarovanie, teda s l o v o (pochvalné i karhajúce) a v e c (dar), čo by sa nemalo od seba oddeľovať, ak nemá tento sviatok stratiť svoj pôvodný význam. V Amerike zásluhou komercializácie sa mikulášska oslava karnevalizovala, citovo vyprázdnila a v tejto podobe sa úspešne šíri do Európy, teda aj k nám. Tomešovej hru treba chápať ako istý výraz sebaobranu v tom najlepšom slova zmysle. Tolerantnosť, rozprávkovosť, humor i tajomstvo zaručujú umelecký zážitok, ktorý umne a šikovne prekrýva a ozmysľuje prípadný a miestami aj nevyhnutný didaktizmus.

Trochu nešikovnejšie si počína J. Štrbák v hre Spravodlivý autobus – rozprávka o naprávaní chýb (Bábkové divadlo v Žiline). Didaktizmus evidentne vystupuje do popredia už v samotnom podnázve. Počínanie rozprávkových postáv je viac zamerané na odovzdávanie odkazov a na kontakty s deťmi, než na samotný príbeh, ktorý sám osebe je dosť chudobný a zbytočne sa naťahuje nepotrebnými sekvenciami hlavne v závere. Hra je napísaná tak, že sú do nej zakomponované výtvarné a realizačné predpoklady bábkovej hry, čo by nebola chyba, keby autor dodržiaval istú logiku, ktorú napríklad ľudová rozprávka vždy má. Ďalším pôvodným textom je hra Petra Begányiho (niekedy publikuje aj pod menom Oskar Bego) pod názvom Udatný Petřík (alebo ako sa hrdinom stať). Keďže ten istý text nájdeme aj medzi rozhlasovými hrami, budeme sa mu venovať tam.

Aktívne si počínalo aj Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici. Ako každý rok aj teraz obohatilo svoj repertoár niekoľkými novými premiérami, ale žiadna z nich nie je pôvodným autorským textom. Buď ide o preklady (L. Smoček: Podivuhodné popoludnie dr. Zvonka Burkeho) alebo adaptácie (Perníková chalúpka – scenár a réžia Zoja Mikotová z Brna, známa pedagogička, ktorá sa venuje výchove učiteľov a divadlu sluchovo postihnutých). Poslednou voľnou dramatizáciou sú Gulliverove cesty, ktoré sú zamerané didakticky a vypovedajú o nadvláde silného nad slabým. Dokomponovaná postava Dušičky zastupuje svedomie, rozhodujúce o konaní hlavného hrdinu. Záleží od realizácie, či didaktický princíp nepreváži nad umeleckým aspektom a nezmení inscenáciu na školskú hru. V roku 2005 oslavovalo Bábkové divadlo na Rázcestí 45. výročie svojho založenia a pri tejto príležitosti zorganizovalo internú prehliadku svojich predstavení spojenú so seminárom. Toto

divadlo si naďalej udržiava prvenstvo vo výchove detského diváka pomocou širokej ponuky najrozličnejších aktivít.

Staré divadlo v Nitre uviedlo zaujímavú dramatizáciu hry českého autora Tomáša Pěkného Havran z kameňa v réžii Ondreja Spišáka. Náročnú realizáciu ocenia skôr dospelí ako deti. Pre ne sú určené Ponitrianske vyprávky z pera O. Spišáka a Z. Zemaníkovej. Dvaja herci si na javisku z hromady kostýmov vyberajú pre každý výstup čosi iné a oživujú známe nitrianske postavičky. Realisticky a zábavne ladená hra je zbytočne „obohatená“ postavami strašidiel z okolia (akoby ich v Nitre nebolo dosť – ale strašia skôr živí ľudia než duchovia!). V danom prípade nejde o klasickú divadelnú hru, skôr o žánrový obrázok, skladačku s osvetovým zámerom. Dramatizácia knihy K. Bendovej pod názvom Osmijanko rozpráva bola prídlhá a málo divadelná. Použité divadelné prostriedky pôsobili ilustratívne.

Druhý festival v roku 2005 bol venovaný rozhlasovej tvorbe. V poradí už 19. ročník predstavil najlepšie rozhlasové diela za uplynulé dva roky. Začnem trochu netradične rozhlasovou hrou pre deti, ktorá v rámci dnešných záujmových sfér predpubertálneho a mladšieho pubertálneho obdobia musí tvrdo bojovať o príjemcu, ako aj autora. Z hľadiska tematiky a žánrov práve hra pre deti patrí (aj zásluhou dramaturgičky K. Revallovej) k najzaujímavejším, hoci v roku 2005 iba jedna hra čerpá námet zo súčasnosti (D. Hevier Poloklinika). Hry s historickou tematikou zasahujú súčasnosť svojou aktuálnou výpovednou hodnotou.

Pavla Kováčová sa už oddávna venuje životopisným hrám, preto nesklamala ani tentokrát, keď prišla s príbehom o živote prvej slovenskej lekárky Márie Bellovej (1885-1973). Pokojný tok rozprávania pripomína skôr prózu než dramatické dielo, ale jeho výpoveď mala predovšetkým poznávací a hodnotový efekt. V rozhlasovom kontexte sa pevne etabloval autor, ktorý už niekoľkými hrami z histórie upozornil na seba dôsledným vytváraním dobového koloritu a výberom pozoruhodných osobností, ktoré dokáže vsadiť do takmer dobrodružného príbehu. Tentokrát Juraj Bindzár ponúkol hru z rómskou problematikou pod názvom Čierny anjel. Z hľadiska potrebnosti je zvolená problematika výsostne aktuálna a pre autora je zase teritórium, z ktorého môže vyťažiť maximum estetických i morálnych hodnôt. Hra pojednáva o rómskom rezbárovi a jeho prijatých deťoch, o nežičlivosti a nespravodlivosti bielych, o emocionálnom konaní detí, o tom, že aj Rómovia môžu byť statoční, že prežívajú lásku i nenávisť rovnako intenzívne ako ich šťastlivejší bieli druhovia. Dynamický príbeh je plný humanizmu a tolerancie k zaznáwanej a ponižovanej rase.

Aj Peter Glocko si dal záležať na vytvorení dobovej atmosféry a v hre Pod zbojnickým klobúkom použil archaický a pre dnešné deti asi ťažko stráviteľný jazyk, poznačený dialektom a zároveň štylizovanosťou.

Hevierova hra Poloklinika sa ako jediná dotkla života súčasných detí a ukázala jeho menej radostnú stránku, ktorú hrdinovia hry prežívajú v nemocnici. Živý hovorový jazyk, vtipné postrehy detí a vcelku optimistický životný pocit sú charakteristickými črtami Hevierovho diela.

Aj kategória rozhlasovej rozprávky (rozprávkovej hry) mala viacero svetlých stránok. Jednak sa znovu obnovila dnes už kultová hra Jána Uličianskeho o nedostatku času Tik-tak, jednak sa objavili noví a mladší autori Peter Begányi a Peter Karpinský. Štvrtým autorom je osvedčený D. Hevier s hrou Ticho, tu sa robí krik. Hevierova tvorivá zručnosť a schopnosť vychmatnúť zo súčasných traum tú najpálčivejšiu sa preukázali aj v tejto hre. Problém hlučnosti životného prostredia pretavil do rozprávky o tichu a hluku, ktoré sa mu stali nielen zdrojom vtipného príbehu, ale aj priestorom pre hru s jazykom. A tak sme sa postretávali s menami Tichý, Hlásna, Krikľúň-Kriki, Vreskl'ún-Vreski, Ticháček, Tichošliapok, Tichohlások atď., ktoré si poslucháč môže poskladať do opozície, vytvárajúcej dramatický konflikt na rozprávkovom princípe. Jazyk hry je maximálne civilný, nerozprávkový, triezvy, tváriaci sa vážne ako v skutočnom životnom príbehu. Hevier dobre ovláda recepcné roviny, a tak bez problémov zakomponuje do fiktívneho príbehu realistický návod na zabezpečenie ticha, pričom určite nemyslel pritom na deti, ale na seba a spolutrpiacich dospelákov.

P. Begányi aktualizoval rozprávkový základ smerom k paródii so zameraním sa na negatívne javy dneška. Rozprávková opozícia dobro-zlo nie je taká jednoznačná, ako sme zvyknutí v klasických textoch, lebo ostrosť hrán opozície sa otupuje humorným zobrazením postáv i situácií, čím sa rozprávkovosť oslabuje a posilňuje sa inklinácia k realite. Témou tejto rozprávky je akási rozprávková ekológia, ktorá sa dotýka životného prostredia i životného štýlu (napr. hráčska vášeň). Autorovi nemožno uprieť zmysel pre tvorbu svojrázneho príbehu, kde sa mieša skúsenosť s výmyslom, humor, paródia s bohatou obraznosťou a voľným spájaním asociácií.

Od predchádzajúcich textov sa celkom odlišuje rozprávková hra P. Karpinského Med z ľadových kvetov (text piesní Eva Kollárová). Autor ju poskladal z troch vrstiev: z klasickej čarovnej rozprávky, z vianočného príbehu a z epizódy zo súčasnosti, ktorá príbeh rámcuje. Predstavuje poslucháčovi známy model mestských chlapcov, ktorí nechcú tráviť Vianoce na dedine u starého otca. Realisticky vypovedá o životnom štýle detí, ktoré sa bez televízora a počítača nudia a nemajú vypestované citové vzťahy v rámci rodiny. Gro hry však tvorí

pôsobivo, poeticky a citlivo napísaná rozprávka o Vianociach, o víťazstve lásky nad strachom, zaplnená čarovnými postavami ako škriatok Cinderlinder, Snežný motýľ, knieža temnôt, dieťa-nositeľ lásky atď. Bohatá obrazotvornosť oboch spomenutých autorov oživuje rozprávkovú poetiku, kde sa originálnym spôsobom spájajú staré odskúšané klasické námety i umelecké postupy s aktualizačnými prvkami, aby detský príjemca, opierajúc sa o svoju životnú skúsenosť, uveril a podľahol čaru rozprávkového sveta. Ide o podobný postup, aký si zvolila aj L. Tomešová v spomenutej bábkovej hre.

V kategórii pre mládež boli dve pôvodné práce. Ladislav Hanniker si zvolil drogovú problematiku a napísal hru Tutu Gabo a tete Sisi a Eva Križková v hre O dievčati, ktoré si zabudlo srdce v bare Katy, sa pohrala s kompozíciou, nepriamymi narážkami a utajovanou výpoveďou, ktorej pointa je zakódovaná už v nadpise. Tak vznikol text, ktorý inšpiroval režiséra J. Riháka k zaujímavej realizácii, za ktorú získal prémiu na Festivale pôvodnej rozhlasovej hry. V kategórii hier pre mládež boli zaradené mnohé ďalšie tituly zo zahraničia v preklade B. Panákovvej (S. Lebeau: Salvador), L. Petrašku (A. Schnitzler: Casanova v kúpeľoch) a ďalších.

Rok 2005 sa niesol v znamení tvorby H. CH. Andersena, no výraznejšie sa to prejavilo iba v produkcii SRo. Statočný cínový vojačik zaznel v dramatizovanej podobe v nedeľnom termíne, hra Stretnutie s Andersenom na Rádiu Devín a celá séria večerníčkov bola venovaná neznámym rozprávkam veľkého rozpravkara. Dramaturgička B. Panáková v spolupráci s F. J. Grochom sprístupnili deťom doteraz nepoznané príbehy, čím obohatili ich vedomosti a poskytli im bohatý umelecký zážitok.

Ak teda chceme sumarizovať, môžeme konštatovať, že rok 2005 bol napriek všetkým neprajnostiam bohatý na zážitky, že s výnimkou STV všetky inštitúcie zaoberajúce sa tvorbou pre deti a mládež vynaložili veľké úsilie na to, aby umením prehlušili komerčnú ponuku, zahlcujúcu čas i záujem detského príjemcu.